

К. В. Хоменко

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРУКТУРНИХ КОМПОНЕНТІВ САМОСТАВЛЕННЯ В ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

У статті викладено результати емпіричного дослідження структурних особливостей вияву самоставлення в юнацькому віці. Виявлено й уточнено якісні, а також кількісні змістовні характеристики структурних складових самоставлення, їх взаємозв'язки та взаємозв'язки з особистісними утвореннями в юнацькому віці. Обґрунтовано психодіагностичний інструментарій дослідження психологічних особливостей самоставлення осіб юнацького віку. Вияв самоставлення в юнацькому віці визначено як утворення самосвідомості особистості, яке є складною чотирьохкомпонентною структурою, що виявляється в переживанні аутосимпатії, самоповаги, загальної самоефективності та глобального самоставлення в осіб юнацького віку.

Ключові слова: самосвідомість, самоставлення, аутосимпатія, самоповага, самоефективність, глобальне самоставлення.

В статье изложены результаты эмпирического исследования структурных особенностей феномена самоотношения в юношеском возрасте. Выявлены и уточнены качественные, а также количественные содержательные характеристики структурных составляющих самоотношения, и их взаимосвязи, а также взаимосвязь с личностными образованиями в юношеском возрасте. Обоснован психодиагностический инструментарий исследования психологических особенностей самоотношения в юношеском возрасте. Дано определение феномену самоотношения в юношеском возрасте как образованию самосознания, которое является сложной четырёхкомпонентной структурой, проявляющейся в переживании аутосимпатии, самоуважения, обобщённой самооэффективности и глобального самоотношения юношеском возрасте.

Ключевые слова: самосознание, самоотношение, аутосимпатия, самоуважение, самооэффективность, глобальное самоотношение.

This article describes the results of an empirical study of the structural features of the phenomenon of self-attitude in adolescence. The qualitative and quantitative features of the structural components of the self-attitude and their interrelationships, as well as the relationship with personal characteristics in the youthful reward, are revealed and refined. Psychodiagnostic tools for studying the psychological characteristics of self-attitude in adolescence were substantiated. The definition of self-attitude in youthful reward is justified as the formation of self-consciousness, which is a complex four-component structure that manifests itself in the experience of autosympathy, self-esteem, generalized self-efficacy and global self-attitude of adolescence.

Key word: *self-consciousness, self-attitude, autosympathy, self-esteem, generalized self-efficacy, global self-attitudes.*

Постановка проблеми. Сучасне українське суспільство активізує в молоді власні ресурси, ініціативність, проте слабе актуалізоване пізнання особистістю себе, власних переживань і можливостей веде до суперечливого становлення самоствавлення, що має вплив на смисловий, ціннісний вимір життя.

Одним із найважливіших психологічних завдань юнацького віку є становлення позитивного самоствавлення, яке сприяє подолання вікових криз і впливає на розвиток усіх наступних структурних новоутворень особистості. [13]. М. Й. Боришевський писав: «Соціальна цінність людини як особистості є тим вищою, чим глибше вона збагнула не тільки свої потенційні можливості, але й усвідомила необхідність їх втілення у життя, почуттями й розумом осягнула своє особливе призначення в житті...» [5, с. 4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В основу нашого дослідження було покладено концепції самоствавлення особистості за У. Джеймсом, Р. Бернсом, В. О. Століним, С. Р. Пантилеевим та ін., принципи єдності свідомості, самосвідомості й діяльності за Л. С. Виготським, О. М. Леонтєвим, С. Л. Рубінштейном, С. Д. Максименко, положення про особливості розвитку самосвідомості в юнацькому віці згідно з науковими поглядами Е. Еріксона, В. С. Кона, І. Д. Беха, Л. І. Божович, М. Й. Боришевського, П. Р. Чамати, Т. М. Зелинської, Л. В. Долинської, І. С. Булах, О. С. Гуменюк та ін.

Саме узгоджене, гармонійне самоствавлення, як емоційно-ціннісна, емоційно-оцінна складова Я-концепції, дозволяє особистос-

ті обрати власні смисли, цінності [11]. У такому разі самоставлення, як компонент самосвідомості, є регулятором вибору цінностей, соціальної поведінки особистості.

Узагальнюючи ідеї вчених щодо сутності, ролі, особливостей розвитку самоставлення, найбільш достовірним буде визначення самоставлення як складно організоване психологічне утворення самосвідомості, що виражає систему суб'єктивного оцінювання і ціннісного прийняття власного Я, що впливає на єдність свідомості та самосвідомості, на встановлення смислового, ціннісного вибору особистості [26].

Мета дослідження полягає в уточненні якісного і кількісного змісту структурних складових самоставлення, їх взаємозв'язків із особистісними утвореннями в юнацькому віці та взаємозв'язків структурних компонентів самоставлення.

Виклад основного матеріалу. Для вивчення самоставлення як чинника розвитку цінностей нами було дібрано психодіагностичний інструментарій, а саме: для виявлення психологічних характеристик змістових особливостей структурних компонентів самоставлення респондентів були використані методики В. В. Століна, Р. С. Пантілеєва «Тест-опитувальник самоставлення», Т. П. Скрипкіної «Рефлексивний опитувальник довіри до себе», М. Розенберга «Шкала самоповаги», А. В. Карпова «Діагностика рівня розвитку рефлексивності», Р. Шварца, М. Єрусалема і В. Ромека «Шкала загальної самоефективності» і як додаткові методики Х. Маркус, П. Нуріус «Можливі Я» в адаптації Г. М. Прихожан. Методика Д. Крауна, Д. Марлоу «Оцінка потреби у схваленні» в адаптації Ю. Л. Ханіна, Є. П. Ільїна використана додатково як шкала достовірності. Математично-статистична обробка отриманих даних проводилася на ПЕОМ «Pentium II» у програмному забезпеченні Exel-2007 у середовищі Windows-XP, зокрема, обчислювався t-критерій Ст'юдента для залежних виборок [17, с. 568–571], коефіцієнт рангової кореляції Спірмена [17, с. 579–582].

Під час дослідження ми виділили три експериментальні групи (ЕГ1, ЕГ 2, ЕГ3), до яких входили студенти 1, 2, 3 курсів. Вони утворили експериментальну вибірку, яку ми позначили ЕВ. У експерименті брали участь за власним бажанням 61 студент першого курсу (31 хлопець і 30 дівчат), 69 студентів другого курсу (34

хлопця і 35 дівчат), 64 студентів третього курсу (32 хлопця і 32 дівчини).

Розглянемо докладніше означені результати емпіричного дослідження.

Емоційно-самоцінний компонент самоствавлення, критерієм якого є аутосимпатія, ми досліджували за допомогою шкали «Аутосимпатія» методики В. В. Столін, Р. С. Пантисєєв «Тест-опитувальник самоствавлення» [18, с. 23]. Аутосимпатія – переживання самоцінності, самоприйняття, самоприхильності в різних сферах життя людини. Тому ми використали шкалу «аутосимпатія» як самостійну методику з її показниками – безумовного, умовного і нехтуючого самоприйняття як емоційно-самоцінного компонента самоствавлення.

Кількісні результати аналізу вікових особливостей виявів аутосимпатії як емоційно-самоцінного компонента самоствавлення студентів юнацького віку наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика вияву аутосимпатії як емоційно-самоцінного компонента самоствавлення в осіб юнацького віку за методикою В. В. Століна, Р. С. Пантисєєва «Тест-опитувальник самоствавлення», шкала «Аутосимпатія»

№ за/п	Група	Рівень аутосимпатії						Загальна вибірка (N=194)	
		Високий		Середній		Низький		абс.	%
		абс.	%	абс.	%	абс.	%		
1	ЕГ1 (n = 61)	10	16,39	20	32,79	31	50,82	61	100,00
2	ЕГ2 (n = 69)	16	23,19	16	23,19	37	53,62	69	100,00
3	ЕГ3 (n = 64)	12	18,75	16	25,00	36	56,25	64	100,00
4	ЕВ (n = 194)	38	19,59	52	26,80	104	53,61	194	100,00

Аналіз результатів дослідження, згідно з таблицею 1, показав, що високий *гармонійний рівень* аутосимпатії як безумовне самоприйняття виявлений у 16,39% 17–18-річних студентів, 23,19% 18–19-річних і 18,75% 19–20-річних. Ці респонденти (ЕВ представлена 19,59% респондентів) переживають симпатію до себе, довіряють собі, не схильні до самозвинувачень, емоційно приймають не тільки особистісні переваги, а й недоліки.

Отримані дані виявили найнижчим цей рівень у ЕВ1 (це ми пояснюємо кризою адаптації на першому курсі навчання у вищому навчальному закладі). Констатується негативна тенденція до зменшення високого гармонійного рівня аутосимпатії на 4,44% в ЕГ3, що є свідченням посилення нестабільності вияву цього компонента самоставлення в 19–20-річних осіб під час переходу до ранньої дорослості [11; 15].

Протилежна тенденція – низький дисгармонійний рівень, який виявляється в домінуванні переживань самозвинувачення, антипатії до власного Я, – відповідно для досліджуваних 50,82%, 53,62% та 56,25% студентів. На жаль, вияви антипатії до власного Я як нехтування власним Я займають перше місце як у кожній експериментальній групі (ЕГ1, ЕГ2, ЕГ3), так і в експериментальній виборці (ЕВ) – 53,61% [10, с. 72].

Більше чверті досліджуваних (32,79% студентів першого, 23,19% – другого, 25,00% – третього курсів) виявлені на середньому неузгодженому рівні аутосимпатії.

Проте в 19–20 років (ЕГ3) відбувається зменшення гармонійного рівня до 18,75%, і зростання низького дисгармонійного рівня в цих респондентів до 56,25%.

Таким чином, виявлені вікові тенденції, а саме: перше місце займає низький рівень (53,61%), друге – середній рівень (32,47%), третє місце – високий (19,59%). Оптимальним у структурі самоставлення є високий гармонійний рівень аутосимпатії, який разом із респондентами середнього частково узгодженого рівня не домінує (46,39%) над низьким дисгармонійним рівнем (53,61%).

Встановлені вікові кризові тенденції в досліджуваних третього курсу (ЕГ3), а саме: зменшення високого і збільшення низького рівня аутосимпатії.

Додатковою методикою до цієї основної був використаний «Рефлексивний опитувальник довіри до себе» Т. П. Скрипкиної [9]. С. Р. Пантисєв назвав аутосимпатію взаємопов'язаною з довірою до себе, яка об'єднує минуле, теперішнє, майбутнє в єдиний акт життєдіяльності [18, с. 23]. Такої ж думки дотримується Е. Еріксон, Н. О. Єрмакова. Вибір цієї методики зумовлений такими її особливостями, як висока інформативність про довіру до себе в різних життєвих сферах, що дозволило виявити особливості індивідуальної самосвідомості студентів, не доступні об'єктивному дослідженню, та систему їх особистісних смислів.

Узагальнення отриманих даних відбувалося за чотирма життєвими сферами: сімейна, інтимна, інтелектуальна, соціальні контакти і дозволило розподілити респондентів на три групи – з високим, середнім та низьким рівнем довіри до себе (таблиця 2).

Таблиця 2

Порівняльна характеристика вияву довіри до себе в осіб юнацького віку 17–20 років за методикою Т. П. Скрипкіної «Рефлексивний опитувальник довіри до себе»

№ з/п	Група	Рівень довіри до себе						Загальна вибірка (N=194)	
		Високий		Середній		Низький		абс.	%
		абс.	%	абс.	%	абс.	%		
1	ЕГ1 (n = 61)	28	45,49	25	41,40	8	13,11	61	100,00
2	ЕГ2 (n = 69)	38	54,35	20	29,71	11	15,94	69	100,00
3	ЕГ3 (n = 64)	28	42,97	22	35,16	14	21,87	64	100,00
4	ЕВ (n = 194)	93	47,81	68	35,18	33	17,01	194	100,00

Отримані результати за додатковою методикою Т. П. Скрипкіної «Рефлексивний опитувальник довіри до себе» виявили, що високий рівень довіри до себе характерний для 45,49% ЕГ1, 54,35% ЕГ2 і 42,97% ЕГ3. Для таких досліджуваних характерне переживання контакту з самим собою без суперечностей і віра в себе в невизначеній ситуації.

На середньому рівні відповідно для ЕГ1 41,40%, для ЕГ2 29,71%, для ЕГ3 35,16% студентів. Для таких досліджуваних характерне переживання контакту з самим собою після суперечностей та «визначення» певних умов, віра у себе.

На низькому рівні відповідно для ЕГ1 13,11%, 15,94% і 21,88% досліджуваних. Для цієї групи респондентів характерне переживання самоприйняття, самоприхильності лише в певних умовах (в інтимних стосунках чи в дружніх) або в певних сферах життя (навчання, сім'я), що створює різні вияви дезадаптації.

Підрахунок щільності зв'язків між основною методикою – шкалою «Аутосимпатія» методики В. В. Століна, С. Р. Пантїлеєва «Тест-опитувальник самоствавлення» і додатковою методикою Т. П. Скрипкіної «Рефлексивний опитувальник довіри до себе» за коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена r_s [128, с. 579–582] ви-

явив позитивні зв'язки між відповідними результатами методик ($r_s = 0,995$ на високому рівні, $r_s = 0,712$ на низькому рівні, за $p \leq 0,01$), що доводить їх конструктну валідність.

Підсумовуючи отримані дані, зазначимо, що аутосимпатія як вияв емоційно-самоцінного компоненту самоствавлення у студентів юнацького віку має оптимальний, високий гармонійний, узгоджений рівень, у вигляді переживання безумовної самоприхильності, середній рівень аутосимпатії є частково неузгодженим та переживається досліджуваними як умовна самоприхильність, низький дисгармонійний рівень вияву аутосимпатії є суперечливим і переживається досліджуваними як самознехтування.

1. Наступний, емоційно-самоцінний компонент самоствавлення, критерієм якого є самоповага, ми досліджували за допомогою шкали «Самоповага» методики В. В. Століна, Р. С. Пантілеєва «Тест-опитувальник самоствавлення». Така методика поєднує значення показників «внутрішня послідовність», «саморозуміння» і «самовпевненість» і має п'ятнадцять питань. Додатковою методикою до цієї основної була використана «Шкала самоповаги» М. Розенберга, яка поглиблює дослідження емоційно-самоцінного компоненту самоствавлення в осіб юнацького віку. Самоповагу автор методики розуміє як оцінку себе внутрішньо позитивним або негативним, як комфорт у розумінні своїх думок і оцінка переживання права жити і бути щасливим. Опитувальник складається з десяти прямих і зворотних питань [16, с. 375–377].

Кількісні результати аналізу вікових особливостей виявів самоповаги як емоційно-самоцінного компоненту самоствавлення осіб юнацького віку наведено в таблиці 3.

Таблиця 3

Порівняльна характеристика вияву самоповаги як емоційно-самоцінного компоненту самоствавлення осіб юнацького віку

№ з/п	Група	Рівень самоповаги						Загальна вибірка (N=194)	
		Високий		Середній		Низький		абс.	%
		абс.	%	абс.	%	абс.	%		
1	ЕГ1 (n = 61)	32	52,46	6	9,84	23	37,70	61	100,00
2	ЕГ2 (n = 69)	35	50,72	13	18,84	21	30,44	69	100,00
3	ЕГ3 (n = 64)	18	28,12	11	17,19	35	54,69	64	100,00
4	ЕВ (n = 194)	85	43,81	30	15,46	79	40,73	194	100,00

Аналіз результатів дослідження, згідно з таблицею 3, показав, що *високий гармонійний рівень* самоповаги, виявлений у 52,46% 17–18-річних студентів, 50,72% 18–19-річних і 28,12% 19–20-річних. Ці респонденти (ЕВ представлена 20,73% досліджуваних) здатні усвідомлювати свої можливості, самостійність та розуміти себе як соціально-спрямоване, впевнене і самопослідовне Я.

Водночас простежуємо негативну вікову тенденцію статистично значущого зниження високого гармонійного рівня самоповаги на 22,60 % у студентів 19–20 років ($t = 2,46, p \leq 0,05$). Встановлені особливості є свідченням посилення нестабільності вияву цього компонента самоствавлення в 19–20-річних осіб юнацького віку.

Таблиця 4

Порівняльна характеристика рівнів самоповаги як емоційно-самооцінного компонента самоствавлення в осіб юнацького віку 17–20 років за методикою В. В. Століна, С. Р. Пантисєва «Тест-опитувальник самоствавлення», шкала «Самоповага»

Рівні	ЕГ2 (n=69)		ЕГ3 (n=64)		t
	абс.	%	абс.	%	
Високий	35	50,72	18	28,12	2,46*
Середній	13	18,84	11	17,19	-
Низький	21	30,43	35	54,69	2,61*
* $p \leq 0,05$					

Протилежна тенденція – *низький дисгармонійний рівень* вияву самоповаги, який пов'язаний із незадоволеністю своїми можливостями, переживанням слабкості, непослідовності, невпевненості у власних силах, – характерно для досліджуваних ЕГ1 37,70%, ЕГ2 30,43% та ЕГ3 54,69% студентів. Для цих юнаків та дівчат характерний брак усвідомлення власних можливостей, самостійності, недовіра до власних рішень, сумніви у здатності досягати мети.

Низький дисгармонійний рівень самоповаги до власного Я займає друге місце як у кожній експериментальній групі (ЕГ1, ЕГ2, ЕГ3), так і в експериментальній виборці – 40,72%. Відбулося статистично значуще збільшення низького дисгармонійного рівня в досліджуваних ЕГ3, порівняно з ЕГ2, за $t = 2,61; p \leq 0,05$. Виявлена вікова тенденція є свідченням посилення прагнення до змін, нестабільності самоповаги в 19–20-річних осіб юнацького віку.

Частина респондентів (9,84 % 17–18-річних, 18,84 % 18–19-річних та 17,19 % 19–20-річних) усвідомлює ситуативне самокерування, чергування позитивних та негативних оцінок власних можливостей, періодичну підпорядкованість Я зовнішнім обставинам. Ці досліджувані виявляють самоповагу на *середньому частково неузгодженому рівні* в нестійкості інтересу до власних можливостей, у періодичному чергуванні усвідомлення впевненості та невпевненості у власній успішності. Водночас вони здатні посилити позитивні когніції, виходячи з власного конструктивного досвіду, усвідомити свої можливості, міру власної самостійності і впевнено приймати обґрунтовані рішення.

Констатуємо статистично значуще збільшення середнього рівня самоповаги до 18,84% в експериментальній групі другого курсу, за $t = 2,18$; $p \leq 0,05$. Наше пояснення полягає в тому, що ці респонденти на першому курсі, можливо, знаходилися на низькому рівні вияву самоповаги, але, долаючи кризу адаптації на першому курсі навчання, посилили самоповагу і піднялися на її середній рівень розвитку.

Таблиця 5

Порівняльна характеристика рівнів вираженості самоповаги в осіб юнацького віку за додатковою методикою М. Розенберга «Шкала самоповаги»

№ за/п	Група	Рівень самоповаги						Загальна вибірка (N=194)	
		Високий		Середній		Низький		абс.	%
		абс.	%	абс.	%	абс.	%		
1	ЕГ1 (n = 61)	31	50,82	8	13,11	22	36,07	61	100,00
2	ЕГ2 (n = 69)	36	52,17	14	20,29	19	27,54	69	100,00
3	ЕГ3 (n = 64)	19	29,69	13	20,31	32	50,00	64	100,00
4	ЕВ (n = 194)	86	44,33	35	18,04	73	37,63	194	100,00

Аналіз отриманих даних, згідно з таблицею 5, показав, що високий рівень самоповаги характерний для 50,82% ЕГ1, 52,17% ЕГ2, 29,69% ЕГ3. Для таких досліджуваних характерне переживання безумовного права жити і бути щасливим, а також комфорту в розумінні своїх думок.

Середній рівень характерний відповідно для 13,11%, 20,29%, 20,31% досліджуваних. Для цих досліджуваних лише при певних умовах характерне переживання права жити і бути щасливим.

Низький рівень характерний для 36,07% ЕГ1, 27,54% ЕГ2, 50,00% ЕГ3. Для таких досліджуваних не характерне переживання права жити і бути щасливим. Вони уникають розуміння своїх думок, приєднуючись до інших поглядів; оцінюють себе внутрішньо негативною особистістю.

Виявлене тенденцію можна пояснити, на нашу думку, нестабільністю емоційно-самооцінного компоненту самоствавлення в юнацькому віці, особливо під час переходу до ранньої дорослості в 19–20 років.

Підрахунок щільності зв'язків між основною методикою – шкалою «Самоповага» методики В. В. Століна, С. Р. Пантилєєва «Тест-опитувальник самоствавлення» і додатковою методикою М. Розенберга «Шкала самоповаги» за коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена r_s [128, 579–582] виявив позитивні зв'язки між відповідними результатами методик ($r_s = 0,968$ на високому рівні, $r_s = 0,828$ на середньому та $r_s = 0,948$ на низькому рівні при $p \leq 0,01$), що доводить їх конструктну валідність.

У підсумку зазначимо, що оптимальним є високий гармонійний, узгоджений рівень розвитку самоповаги як переживання здатності усвідомлювати свої можливості, самостійність та розуміння себе як упевненого і самопослідовного Я. Середній рівень самоповаги є частково неузгодженим та переживається досліджуваними як умовна здатність усвідомлювати свої можливості, самого себе як упевненого і послідовного. Низький дисгармонійний рівень вияву самоповаги є суперечливим і переживається досліджуваними як неприйняття власного Я та байдужість. Подібні результати мають місце в дослідженнях Ю. М. Портнової [20, с. 70] та Т. М. Соломки [21, с.11].

Емоційно-поведінковий компонент самоствавлення, критерієм якого є загальна самоефективність, ми досліджували за допомогою методики «Шкала загальної самоефективності» Р. Шварцера, М. Єрусалема, В. Ромека [19, с. 71–76]. Загальна самоефективність – це переживання реалізації можливостей і досягнення успіху. Загальну самоефективність ми розглядаємо як емоційно-поведінкову складову самоствавлення особистості, що передбачає здатність до адекватної оцінки власних здібностей, соціальної

компетентності, планування та коригування діяльності. Кількісні результати аналізу вікових особливостей виявів загальної самооефективності як емоційно-поведінкового компоненту самоставлення наведено в таблиці 6.

Таблиця 6

Порівняльна характеристика вияву загальної самооефективності як емоційно-поведінкового компоненту самоставлення в осіб юнацького віку 17–20 років за методикою Р. Шварцера, М. Єрусалема, В. Ромека «Шкала загальної самооефективності».

№ з/п	Група	Рівень самооефективності						Загальна вибірка (N=194)	
		Високий		Середній		Низький		абс.	%
		абс.	%	абс.	%	абс.	%		
1	ЕГ1 (n = 61)	32	52,46	17	27,87	12	19,67	61	100,00
2	ЕГ2 (n = 69)	31	44,93	24	34,78	14	20,29	69	100,00
3	ЕГ3 (n = 64)	22	34,37	30	46,88	12	18,75	64	100,00
4	ЕВ (n = 194)	85	43,81	71	36,60	38	19,59	194	100,00

Високий рівень загальної самооефективності в трьох вибірках (відповідно 52,46%, 44,93% і 34,37% респондентів) і в експериментальній виборці – 43,81% займає перше місце. Для цих хлопців і дівчат юнацького віку характерні очікування успіху, віра у свої здібності, впевненість, уміння ставити перед собою складні, але реалістичні завдання і досягати цілі.

Друге місце займає середній рівень загальної самооефективності як у кожній експериментальній групі (ЕГ1 – 27,87%, ЕГ2 – 34,78%, ЕГ3 – 46,88% респондентів), так і в ЕВ – 36,60% осіб юнацького віку. У цих хлопців і дівчат часткові неузгодженості загальної самооефективності переживаються як умовна здатність до власної самооефективності.

Кількісно менш представленим є низький рівень загальної самооефективності як у трьох вибірках (відповідно 19,67%, 20,29% і 18,75% респондентів), так і в експериментальній виборці – 19,59%. Для цих респондентів характерні невпевненість у своїх здібностях, аутоагресивність, тривожність і стан депресії, оскільки вони вважають, що їх зусилля будуть неефективними. Подібну тенден-

цію розглянуто в роботах В. В. Лук'яненко [15], А. Є. Хурчак [27].

Для виявлення в респондентів характеристик самоконтролю поведінки в актуальній ситуації, здатності до аналізу виконаної діяльності і подій, планування майбутньої діяльності чи подій, прогнозування результатів, як емпірично корелюючи характеристики загальної самоефективності, додатково був використаний опитувальник А. В. Карпова «Діагностика рівня розвитку рефлексивності» [12]. Рефлексивність (рефлексія), за поглядами А. В. Карпова, обов'язково діє за часовим принципом (у теперішньому чи актуальному; минулому; майбутньому), а саме: забезпечує безпосередній (вияви перспективності рефлексивності) [12, с. 45; 1; 7; 8]. Отримані результати відображено в таблиці 7.

Таблиця 7

Порівняльна характеристика вияву рефлексивності в осіб юнацького віку за методикою А. В. Карпова «Діагностика рівня розвитку рефлексивності»

№ за/п	Група	Рівень рефлексивності						Загальна вибірка (N=194)	
		Високий		Середній		Низький		абс.	%
		абс.	%	абс.	%	абс.	%		
1	ЕГ1 (n = 61)	31	50,82	20	32,79	10	16,39	61	100,00
2	ЕГ2 (n = 69)	30	43,48	24	34,78	15	21,74	69	100,00
3	ЕГ3 (n = 64)	21	32,81	30	46,88	13	20,31	64	100,00
4	ЕВ (n = 194)	82	42,27	74	38,14	38	19,59	194	100,00

Як видно з таблиці 7, що високий рівень рефлексивності характерний для 50,82% ЕГ1, 43,48% ЕГ2, 32,81% ЕГ3. Цей рівень характеризується високим розвитком ретроспективної, ситуативної, перспективної рефлексії, що сприяє глибшому розумінню себе, самоусвідомленню, передбачення ставлення з боку інших.

Середній рівень рефлексивності характерний для 32,79% ЕГ1, 34,78% ЕГ2, 46,88% ЕГ3 досліджуваних, для яких більш характерно концентруватися на минулому та мріяти про прекрасне майбутнє, ніж «тут і зараз» осмислити власне життя, конкретні ситуації.

Низький рівень рефлексивності характерний для 16,39% ЕГ1, 21,74% ЕГ2, 20,31% ЕГ3 респондентів. На цьому рівні респонденти рідко вдаються до осмислення своїх думок, мотивів, вчинків, наявної ситуації, не схильні прогнозувати майбутнє.

Підрахунок щільності зв'язків між емоційно-поведінковим компонентом вияву самоствавлення (загальною самоефективністю) за даними методики Р. Шварцера, М. Єрусалема, В. Ромека «Шкала загальної самоефективності» та методики А. В. Карпова «Діагностика рівня розвитку рефлексивності» за коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена r_s [128, с. 579–582] виявив позитивні зв'язки між відповідними результатами методик ($r_s = 0,907$ на високому рівні та $r_s = 0,925$ на середньому при $p \leq 0,01$ та $r_s = 0,660$ на низькому рівні при $p \leq 0,05$), що доводить їх конструктну валідність.

Системоутворювальний компонент самоствавлення, критерієм якого є глобальне самоствавлення, ми досліджували за допомогою шкали «Глобальне Я» методики В. В. Століна, Р. С. Пантілєєва «Тест-опитувальник самоствавлення». Глобальне самоствавлення – переживання узгодження інтегрального Я й дезінтегрального Я в недиференційоване позитивне переживання до власного Я» [23; 24; 25].

Взаємозв'язки між глобальним самоствавленням і компонентами самоствавлення були встановлені за допомогою кореляційного зв'язку Спірмена r_s . Встановлені взаємозв'язки глобального самоствавлення з кожним компонентом. Водночас більш висока кореляція глобального самоствавлення з самоповагою на високому ($r_s = 0,810$, $p \leq 0,01$) та низькому ($r_s = 0,680$, $p \leq 0,05$) рівнях, менша кореляція з аутосимпатією (на високому рівні $r_s = 0,624$, $p \leq 0,05$; на низькому рівні $r_s = 0,664$, $p \leq 0,05$) та з самоефективністю (на високому рівні $r_s = 0,606$, $p \leq 0,05$; на середньому рівні $r_s = 0,616$, $p \leq 0,05$).

Виходячи з викладеного, підкреслимо, що глобальне самоствавлення взаємопов'язане з трьома іншими компонентами структури самоствавлення (аутосимпатією, самоповагою, самоефективністю). Глобальне самоствавлення більшою мірою взаємопов'язане з самоповагою, ніж з аутосимпатією і самоефективністю. Тому високий рівень вираженості глобального самоствавлення залежить в осіб юнацького віку від високого рівня вияву самоповаги (прийняття соціальних стандартів; наскільки впевнені у власних можливостях у досягненні цих стандартів). Меншою мірою на глобальне самоствавлення впливають аутосимпатія (безумовне, безоцінне прийняття власного Я) та самоефективність (досягнення та усвідомлення власних досягнень).

Пояснити більш низький рівень вияву аутосимпатії можна віковими особливостями (прагнення до максималізму щодо власного Я і тому самозвинувачення). Отримані нами результати емпіричного дослідження узгоджуються з соціальною ситуацією розвитку студентів юнацького віку, а саме: більше компетентності, самостійності та впевненості в досягненні соціальної успішності, адаптованості.

Зазначимо, отримані результати емпіричного дослідження саможавлення підтверджують наше припущення про домінування в осіб юнацького віку позитивного й умовно позитивного саможавлення (високий і середній рівень разом)

Таким чином, встановлені кореляційні зв'язки дають нам можливість підтвердити наше припущення й стверджувати, що саможавлення в досліджуваних юнацького віку має чотирьохкомпонентну структуру, а саме: 1) емоційно-самоцінний компонент, критерій – *аутосимпатія*, показники – безумовність, умовність прийняття Я і знехтування власного Я; 2) емоційно-самооцінний компонент, критерій – *самоповага*, показники – саморозуміння, самовпевненість, внутрішня послідовність; 3) емоційно-поведінковий, критерій – *загальна самоефективність*, показники – оцінка здібностей і досягнення успіху; 4) системоутворювальний компонент – *глобальне саможавлення*, показники – узгодження інтегрального Я і дезінтегрального Я.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, наше визначення досліджуваного психологічного явища таке: саможавлення в юнацькому віці є утворенням самосвідомості особистості, яке є складною чотирьохкомпонентною структурою, що виявляється в переживанні аутосимпатії, самоповаги, загальної самоефективності та глобального саможавлення в осіб юнацького віку. Отримані дані обумовлюють напрям наших подальших досліджень вияву саможавлення як чинника цінностей в осіб юнацького віку.

Література:

1. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии / А. Адлер ; [пер. с англ. А. Боковикова]. – М. : Академический проект, 2011. – 240 с.
2. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р. Бернс. – М. : Прогресс, 1986. – 422 с.

3. Бех І. Д. Категорія «ставлення» в контексті образу «Я» особистості / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 3. – С. 52–56.
4. Бодалёв А. А. Общая психодиагностика / А. А. Бодалёв, В. В. Столин. – СПб. : Изд-во «Речь», 2000. – С. 354–356.
5. Боришевський М. Й. Виховання духовності особистості : навчально-методичний посібник / М. Й. Боришевський, Л. І. Пилипенко, О. І. Пенькова та ін. ; за заг. ред. М. Й. Боришевського. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 104 с.
6. Бурлачук Л. Ф. Словарь-справочник по психодиагностике / Л. Ф. Бурлачук, С. М. Морозов. – СПб. : Питер, 2001. – 528 с.
7. Гёррес А. Вера и неверие с точки зрения психоанализа / А. Гёррес // Человек. – 1997. – № 2. – С. 103–116.
8. Горбушина О. П. Психологический тренинг. Секреты проведения / О. П. Горбушина. – СПб. : Питер, 2007. – 176 с. – (Серия «Практическая психология»).
9. Духновский С. В. Диагностика межличностных отношений. Психологический практикум / С. В. Духновский. – СПб. : Речь, 2009 – 142 с.
10. Єрмакова Н. О. Психологічні особливості становлення довіри до себе в ранньому юнацькому віці: дис. ... кандидата психол. наук: 19.00.07 / Єрмакова Наталія Олександрівна. – К., 2008. – 205 с.
11. Зелінська Т. М. Психологія особистісної амбівалентності в юнацькому віці : [монографія] / Т. М. Зелінська. – Суми : Університетська книга, 2013. – 432 с.
12. Карпов А. В. Рефлексивность как психическое свойство и методика ее диагностики / А. В. Карпов // Психологический журнал. – 2003. – Т. 24. – № 5. – С. 45–57.
13. Кон И. С. Открытие «Я» / И. С. Кон. – М. : Политиздат, 1978. – 367 с.
14. Лук'яненко В. В. Психологічні особливості становлення здатності до самоєфективності в юнацькому віці: дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / В. В. Лук'яненко. – К., 2011. – 269 с.
15. Молчанова О. Н. Самооценка : Теоретические проблемы и эмпирические исследования : учеб. пособие / О. Н. Молчанова. – М. : Флинта : Наука, 2010. – 390 с.
16. Немов Р. С. Психология: учеб. для студентов высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн. Кн. 3: Психодиагностика. Введение в научное психологическое исследование с элементами математической статистики. 3-е изд. / Р. С. Немов – М. : ВЛАДОС, 1998. – 632 с.
17. Пантилеев С. Р. Методика исследования самоотношения / С. Р. Пантилеев. – М. : Смысл, 1993. – 32 с.
18. Поливанова К. Н. Психология возрастных кризисов : учеб. пособие / К. Н. Поливанова. – М. : Академия, 2000. – 184 с.

19. Портнова Ю. М. Формирование позитивного самоотношения студентов посредством психологического воздействия: дис. ... кандидата психол. наук: 19.00.07 / Портнова Юлия Михайловна. – Нижний Новгород, 2008. – 176 с.

20. Соломка Т. М. Самоактуалізація студентів вищих аграрних навчальних закладів I-III рівнів акредитації в процесі професійної підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец 19.00.07 «педагогічна та вікова психологія» / Т. М. Соломка. – К., 2009. – 23 с.

21. Ставицька С. О. Духовна самосвідомість особистості : становлення і розвиток в юнацькому віці : монографія / С. О. Ставицька. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, ТОВ Поліграф плюс, 2011. – 727 с.

22. Столин В. В. Самосознание личности / В. В. Столин – М. : Изд-во Московского университета, 1983. – 284 с.

23. Столин В. В. Познание себя и отношения к себе в структуре самосознания личности: дис. д-ра психол. наук / В. В. Столин. – М., 1985. – 530 с.

24. Столін В. В., Пантілєєв С. Р. Практикум по психодиагностике: Психодиагностические материалы / В. В. Столін, С. Р. Пантілєєв. – М., 1988. – С. 123–130.

25. Фурман А. В. Психологія Я-концепції: навч. посібник / А. В. Фурман, О. Є. Гуменюк. – Львів : Новий Світ-2000, 2006. – 360 с.

26. Хурчак А. Е. Психологічні особливості амбівалентності агитюдів у юнацькому віці: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Ангеліна Едуардівна Хурчак. – К., 2004. – 254 с.